

szándék vezette a szerzőt, amikor a reformkor kevésbé ismert és ilyen összefüggésben még feltáratlan problémáit megkísérelte összefoglalni és értékelni. A monográfia belső atmoszférája felidézi a reformkor hangulatát, ez is érdeme a kötetnek.

A monográfia szedése, tördelése és általában a nyomdai technika kifogástalan, a borítólapon is szerény, izléses, nem hivalkodó kiállítású. Két nyelvű — német és orosz — rezümé zárja a kötetet, amit örömmel ajánlunk az általános és középiskolai tanárok figyelmébe is.

VASKÓ LÁSZLÓ

GELLÉRT LÁSZLÓ: DIÁKOK A FORRADALOMBAN. 1918—1919.

Budapest, 1970. Ifjúsági Kiadó. 184 lap.

Az első világháborút követő két magyarországi forradalomról az utóbbi évtizedben megjelent több tucatnyi könyv jelzi a téma rendkívüli inspiratív erejét a tudományos kutatásra. A sokszerűség — amely szinte egyaránt szülte az átfogó munkákat, monográfiákat, dokumentumköteteket, visszaemlékezéseket, bibliográfiákat és a helytörténeti munkákat — mégis legalábbis három tekintetben csak növelte a kérdés iránt érdeklődő igényesebb olvasó hiányérzetét: társadalomtörténeti, esztétikátörténeti és oktatástörténeti vonatkozásban. A széles körű kutatómunka következtében felrajzolt kép leggyengébb pontjai ugyanis egyrészt a társadalmi mikrostrukturális vizsgálatok, más szóval az egyes rétegek és társadalmi csoportok sajátos mozgása, másrészt azoknak a szellemi áramlatoknak a szimbiozisa, kavargása és küzdelme, amelyek meghatározták a polgári, majd a szocialista forradalom légkörét, s indokolják tudati és érzelmi hullámváltozásait a társadalom egyes csoportjaiban. A korszak művelődésszügyét nem egy könyv és számos tanulmány elemzi, de alig találunk olyat, amely az oktatásügy alanyait, a tanulókat mutatná be a forradalmakhoz való viszonyukban. Ezeket a hiányokat érzékelő olvasó érthetően már eleve szimpátiával veszi a kezébe GELLÉRT LÁSZLÓ könyvét.

A könyv azután nem is okoz csalódást az ilyen igénnyel fellépőknek: a szerző az itt említett valamennyi vonalat megragadja, s igyekszik azokat az általa feltárt bőséges tényanyagra támaszkodva egységükben bemutatni. Ez egyszerre a könyv erénye és gyengéje is. Az a tudatos törekvés, hogy a témát szigorúan a középiskolai diákságra, azon belül is elsősorban a szocialista jellegű mozgalmakra korlátozza, erős zárttságra kényszeríti a szerzőt. Ezen a tematikai zárt-ságon belül azután teljességre törekszik, a középiskolai szocialista diákmozgalmat sokrétűen, minden vonatkozásban igyekszik megragadni, dokumentálni és elemezni.

Már a könyv bevezető része igen érdekes és módszertani szempontból is figyelmet érdemlő a téma mikrokozmoszikus vizsgálata szempontjából. Azt elemzi ugyanis, hogy az adott politikai viszonyok és a kor sajátos légköre közepette hogyan, s milyen tényezőktől determináltak alakult a középiskolai diákság tudat- és érzelemvilága. Felvillantja a társadalmi és pszichológiai tényezőket, melyeknek már eleve predestináló erővel bírtak: hogy a középiskolások zömét kitevő középosztálybeli tanulók, akik a biztos polgári jómód körülményei között az uralkodó osztályok utánpótlását, potenciális bázisát jelentették, a biztos egzisztencia megbomlása, a világháború rájuk mért deklasszálio rémének kiábrándító légkörében lelki meghasonlások mentek keresztül, s az útkeresés ifjúi lázában eleve a két szélső pólus, az ellenforradalom vagy a forradalom felé orientálódtak.

A forradalmasodó diákok politikai mozgása a könyv tulajdonképpeni tárgya. De mivel GELLÉRT az okokat keresi, s a mozgalomnak az iskolai életre gyakorolt hatását is ábrázolja, ez a viszonylag tematikailag szűk mikrokozmoszikus vizsgálat egyben társadalmi, szellemi és iskola-, sőt oktatástörténeti vonatkozásokban is bővelkedik. A monografikus feldolgozás két, szinte egyenlő méretű része közül az első, a polgári demokratikus forradalmat tárgyaló fejezet tűnik sokszínűbbnek, érdekfeszítőbbnek, szemben a második résszel, amely a Tanácsköztársaság diákmozgalmát tárgyalja. Úgy gondoljuk, hogy ezt a különbséget azonban nem a szerző habitusa határozta meg, hanem önkéntelenül is tükrözi magában a diákmozgalmakban végbement változásokat.

A háborút követő kiábrándulás és a polgári forradalom ugyanis már megteremtette azokat az objektív és szubjektív feltételeket, amelyek szétfeszítették a középiskola hagyományos kereteit, valami módon mindenkit állásfoglalásra kényszerítettek, s megváltoztatták és polarizálták azokat az emberi viszonylatokat, amelyek a tanári kart egymáshoz kötötték, s amelyek a tanár-diák viszonyt is meghatározták. A politika direkt módon betört az iskola falai közé, s amennyiben a forradalmi erjedés országos jelenséggé vált, olyannyira kénytelen volt az iskola is feladni a konzervatívizmus hadállásait. A polgári forradalom időszakát ez az igen sokszínű küzdelem tarka folyamata jellemezte, a proletár forradalom korszakában a középiskolás diákmozgalom

diákbizalmiával, egységes szervezeti kereteivel és radikális törekvéseivel már egyértelműbben betagozódott a Tanácsköztársaság világosabb és egyszerűbb mechanizmusába.

A könyv szigorúan tudományos — amit elemző módszerén kívül rendkívül bőséges jegyzet-apparátusa is jelez — és egyben népszerű is akar lenni. A két műfaj viszonylag szerencsés ötvö-zete azután a könyvet élvezetes olvasmánnyá teszi, a sok „szürke” tényt gyakran tarkítják kuriózumok, a korabeli diákmozgalom és politikai élet furcsaságai. Ezek azonban nem csupán az olvasmányosság célját szolgálják, hanem nagyban hozzájárulnak a kor levegőjének megle-venítéséhez, a korszak és a diákság hangulata érzékeltes megközelítéséhez. Ennek a módszer-nek az alapja az igen sokszínű és bőséges korabeli forrásanyag, amelyre a könyv támaszkodik, s jórészt hivatkozik is. A két forradalom korának szinte teljes fővárosi és vidéki diáksajtója, az iskolai évkönyvek és kiadványok egész légiója, a levéltári források, kiadott és soha napvilá-got nem látott visszaemlékezések, korabeli sajtó, röpcédula, plakát, faliújság stb. anyaga, sok-oldalú statisztika a középiskolások összetételéről, hogy csak néhányat említek GELLÉRT LÁSZLÓ forrásai közül. A könyv történelmi szempontból figyelmet érdemel, de pedagógiatörténeti vonat-kozásai is érdekesek lehetnek a kutatók, s bizonyos mértékben mai nevelésügyünk számára is.

SZABOLCS OTTÓ

BEHAVIORIZMUS

A válogatást készítette és a bevezető tanulmányt írta Kardos Lajos. Budapest, 1970. Gondolat Könyvkiadó. 305 lap.

A *Csoportlélektan* — azonos külső kiállításban — követő *Behaviorizmus*-kötet már elárulja a szerkesztői szándékot: a pszichológia egyes témaköreit és irányait reprezentatív forrásválo-gatások tükrében, értő és igényes kalauzollással bemutatni. Az ilyen szöveggyűjtemények — feltételezve a válogató iránti megalapozott bizalmat — a legjobb irányban egyesíthetik a hite-lesség és a gazdaságosság maximumát. A szövegek értését, helyes értelmezését, vagyis önmagát ellenőrizheti az olvasó a bevezető tanulmányok segítségével, és e tanulmányok állításait vizs-gálhatja felül a szövegeken — ha kielégítően gazdag a válogatás. Aki járatlan a téma eredeti irodalmában (mely a behaviorizmus esetében Magyarországon eddig alig volt hozzáférhető, magyarul pedig — fél évszázad különféle indokú mulasztásai következtében — egyáltalán nem), az első útbaigazításokat s a „házhozzáállítás” kényelmét kapja meg; aki viszont az adott kérdés-körben már olvasott egyet s mást, a történeti-logikai elrendezéshez s az értékeléshez kaphat mintát.

A behaviorizmus tanulmányozása nagyon is megkívánja mindezt.

De miért tanulmányozzuk a behaviorizmust?

Ennek természetesen sokféle célja és oka lehet. KARDOS LAJOS árnyaltan elemző bevezető tanulmánya a behaviorizmus „tudománytörténeti rendeltetéseként” méltatja azt a szerepet, melyet ez az irányzat az emberi cselekvés és a cselekvő ember előtérbe állításában betöltött. Ez akkor is kapcsolatot teremt a mi mai pszichológiai (és általános értelemben vett antropoló-giai) szemléletünk és a behaviorizmus között, ha sok minden el is választ tőle, ha valószínűnek látszik is, hogy tudománytörténeti hivatását már betöltötte, ha azt látjuk is, hogy napjaink be-havioristái csak szigorúan körülhatárolt szűk területen vagy alapelveik megértésével, fellazí-tásával érhetnek el jelentősebb eredményeket.

Ez a továbbélés, a neobehaviorizmus léte is indokolja az alapítók és reprezentánsok gondolat-meneteinek, más irányzatokkal folytatott és belső vitáinak alaposabb megismerését. A dialek-tikus materialista filozófiával kölcsönhatásban fejlődő pszichológia maga is szükségképp belép e vitákba: egyrészt a behaviorizmus oldalán — az idealista spekulációk, az anyagtól-elszakított s „léleknek nevezett ágens vagy szubsztancia” hite ellen, másrészt a behaviorista pozitívizmus, a tudat nominalista semmibevétele ellen.

Különösen sokat ígér — az *Előszó* is többször utal erre — a *behaviorizmus kutatósmódszertani szempontból való tanulmányozása*, elsősorban annak a felderítése, mennyiben teljesült és mennyi-ben teljesülhetett egy olyan pszichológiai program, mely a legtisztább tudományosságra töre-kedve, csak a közvetlenül megfigyelhető, a viselkedést (behavior) tekinti a tudományos vizsgá-lat lehetséges tárgyának.

A pedagógia számára pedig különösen fontos a behaviorista tanítások elemzése. Nemcsak az indokolja ezt, hogy a behaviorizmus fejlesztette ki a modern tanulásmódszertan egyik számottevő ágát, hanem a behaviorizmus mindig hangsúlyozott — s magától értetődően némiképp pragma-tista színezetű — *szociális rendeltetésű* tudata is. Már WATSON — az alapító — így nyilatkozott: „Ha a pszichológia az általam javasolt irányt követi, s már kísérleti eredményeket tud